

KNYGŲ LEIDYBOS PRADŽIAMOKSLIS

Lietuvos knygų leidyba, atsikračius sovietinio požiūrio į knygą, kaip į komunistų partijos idėjų propaguotoją, tapo normalia, demokratinėse valstybėse įprasta kultūros ir gamybos dalimi. Po Nepriklausomybės paskelbimo į knygų leidybą mūsų šalyje įsitraukė 682 leidėjai. Vieni jų jau turėjo leidybinio darbo patirties, kiti jos tik ėmėsi semtis. Tačiau visi jie pradėjo dirbti vadinamosios rinkos sąlygomis, kur leidybos sėkmę lemia gera ir reikalinga visuomenei knyga. Antra vertus, tik tokia knyga, kurią eilinis pilietis pajėgtų nusipirkti. Tik atsižvelgęs į šiuos reikalavimus, mūsų leidėjas gali tikėtis gerų savo darbo rezultatų. Daugelyje pasaulio šalių leidėjai specialiai mokomi šio verslo. Lietuvoje kol kas šito dar nėra. O pasaulio patirtis gali daug padėti mūsų leidybininkams. Todėl visų knyginių dėmesį patraukė pirmoji tokio pobūdžio knyga – D. C. Smith „Knygų leidybos pradmenys“¹, išleista „Alma littera“ leidyklos, parėmus Atviros Lietuvos fondui. Autorius joje aptarė bendruosius knygų leidybos verslo dalykus, daugiausia dėmesio skirdamas ekonominiams ir komerciniams aspektams.

Knygoje yra penki skyriai. Pirmajame jų – „Knygų leidyba ir valstybės raida“ autorius iškelia socialinę, kultūrinę ir ekonominę knygos vertę ir pažymi, kad „knygų leidyba yra švietimo, socialinės bei ekonominės raidos, taigi tikro valstybingumo pamatas“ (P. 7). Daug dėmesio skiriama vietinei knygų gamybai, kaip garantui, „kad turtėtų kultūra, didėtų tautos mąstytojų, rašytojų ir menininkų saviraiškos galimybės ir stiprėtų tautinės vienybės bei istorinės tradicijos jausmas“ (P. 7). Antrame šio skyriaus poskyryje apibūdinamas dalyvaujančių knygų leidyboje asmenų (autorius, leidėjas, spaustuvininko, knygų pardavėjo) vaidmuo. Tekstu ir vaizdine schema aptarta kiekvieno partnerio vieta „knygų pramonėje“ (P. 19), visi jie vadinami ne tik verslininkais, bet ir kultūros darbuotojais.

Skyrius „Knygų leidybos procesas“ didžiausias. Jame aprašomi visi knygų leidybos etapai – nuo rankraščio gavimo iki knygos pardavimo. Čia aptartos leidėjo ir jo partnerių – redaktoriaus, spaustuvininko pareigos, atsakomybė, būtina kvalifikacija. Poskyryje „Knygos apipavidalinimas“ rašoma, kaip parengti knygos maketą. Pas mus tai mažiausiai nespecialistams žinoma knygos gamybos operacija, atliekama leidyklos techninio redaktoriaus (kartais talkinant dailininkui). Autorius knygos išorės rengėją vadina dizaineriu, jo darbą laiko labai svarbiu, lygina su architektu, projektuojančiu namą. Dizainerio „namas“ leidyboje – tai apskaičiuota būsimos knygos apimtis, tekstinės dalies vaizdas (šrifto tipas, dydis, teksto išdėstymas puslapyje, iliustracijų vieta), antraštinis lapas ir viršelis. Dizaineris taip pat numato teksto rinkimo būdą ir poligrafines medžiagas. Taigi, pagal autorių, dailininkas iliustruotojas gali būti reikalingas tik tam tikrų leidinių rūšių (ypač vaikų knygų) leidybai, o be dizainerio nepagaminama nė viena knyga.

¹ Smith D. C., Jr. Knygų leidybos pradmenys / Iš anglų k. išvertė S. Sabonis. V.: Alma littera, 1994. 230 p.

Sudėtingiausi iš visų knygos gamybos sričių yra spaudos darbai. Jiems skirtas atskiras poskyris. Čia aptariami visi spaustuvėse vartojami teksto rinkimo ir spausdinimo būdai, atkreipiamas dėmesys į kiekvieno jų ekonominius aspektus. Leidinio spaudos darbai baigiami įrišimu (autorius tuo terminu vadina du mums įprastus knygos gamybos procesus – brošiūravinimą ir įrišimą). Darbe gana daug vietos skiriama knygų prekybai. Knygų platinimas, pardavimas laikomas tikroju leidėjo darbo efektyvumo išbandymu, leidėjui rekomenduojama turėti specialų marketingo skyrių. Knygoje nurodomi keturi pagrindiniai knygų pardavimo būdai: 1) pavieniai vartotojai, 2) institucijos, 3) mažmeniniai ir 4) didmeniniai prekybininkai. Pavieniai vartotojai – tai pirkėjai, kuriems knygą parduoda pats leidėjas per savo knygyną, prenumeratoriui paštu, platindamas ją savo klube ir pan. Prekyba per institucijas – tai knygų pardavimas bibliotekoms, mokykloms, švietimo agentūroms. Mažmeniniams prekybininkams skiriami knygynai, prekiaujantys įvairių leidėjų knygomis, bei pavieniai keliaujantys prekybininkai, kurie išnešioja ar išvežioja knygas daugiausia po kaimus. Didmeniniai prekybininkai yra leidėjų ir mažmeninių prekybininkų tarpininkai, kurie už tarpininkavinimą gauna tam tikrą knygos kainos nuolaidą. Šiuo būdu paprastai aprūpinamos knygomis institucijos, juo remiamasi knygų eksportas. Lemiamiems knygos pardavimo veiksniams autorius priskiria realios knygos kainos apskaičiavinimą (ir galimą jos nuolaidą), knygų rinkos tyrimą, vartotojų aptarnavimo kultūrą ir kt. Leidinyje daug dėmesio skiriama reklamai. Autorius ją apibūdžia kaip „visus leidėjo naudojamus būdus pranešti pasauliui apie naują knygą ir padaryti taip, kad žmonės ją pirktų“ (P. 112). Nors teigiama, kad kiekvienai knygai reikia kitokios reklamos, išskiriamos kelios bendros jos formos. Tai patrauklus knygos viršelis ar aplankalas, skelbimai spaudoje, per radiją ar televiziją, parodos, nemokami egzemplioriai rinktiniais asmenims, prekybos agentų darbas ir kt. Reklamos formų galima sugalvoti daug, tačiau leidėjui autorius rekomenduoja atsižvelgti ir į lėšas reklamai, neskirti jai daugiau kaip 10 procentų numatomų pirmojo knygos leidimo pajamų, kol paaiškės, kaip ji perkama. Manau, kad mūsų leidėjai iš tikrųjų per mažai rūpinasi knygos reklama ir jiems pravėrs čia nurodyta patirtis.

Skyriuje „Knygų leidybos rūšys“ aprašoma įvairių leidinių rūšių leidyba nuo rankraščio iki reklamos ir pardavimo. Bendrieji knygos leidybos etapai jau buvo aptarti antrame skyriuje, todėl čia neišvengta pasikartojimo, ypač kalbant apie leidinių platinimą. Neįprasta mums autoriaus rekomendacija specializuoti leidybą ne pagal leidinių turinį, paskirtį, bet daugiau pagal tų leidinių platinimo būdus (knygos plačiau visuomenei atskirtos nuo masinio platinimo knygų, akademiniai leidiniai – nuo techninių ir mokslinių knygų).

Skyriuje „Žvelgiant į ateitį“ aptariami leidėjo ir skaitytojo santykiai, skaitymo reikšmė. Knygų leidėjų požiūriu bibliotekos vertinamos kaip „vienas iš veiksmingiausių būdų knygas skaitančių žmonių skaičiui didinti“ (P. 168), o leidėjams patariama nuolat bendrauti su bibliotekininkais. Autoriaus nuomone, verslo požiūriu naudinga bendrauti ir su leidėjais, ypač veikti drauge knygų prekybos ir reklamos srityse, taip pat rengiant knygų pramonės specialistus, turint reikalų su vyriausybe ir kt.

Baigiamajame leidinio skyriuje „Specialūs klausimai“ daugiausia nagrinėjami teisiniai aspektai – leidybos teisė ir sutartys, apskaita, atlyginimai. Atskiras poskyris skirtas knygynams – jų kapitalui, įrangai, knygų asortimentui, to asortimento eksponavimui bei reklamai. Čia autorius aptaria ir knygų pramonės darbuotojų rengimo problemą: rašoma apie įdarbinimą mokiniu, mokymą specialiose mokyklose, kvalifikacijos tobulinimo kursų ir seminarų.

Kaip leidinio priedas, spausdinamas P. Glysono (P. Gleason) straipsnis „Autorinė teisė, licencijos ir piratavimas“. Jame supažindinama su tarptautinės autoriaus teisės įstatymu, sutartimis ir tarptautinėmis organizacijomis, kontroliuojančiomis šių nutarimų laikymąsi.

Leidinio pabaigoje įdėtas rekomenduojamasis bibliografinis sąrašas anglų kalba (22 monografijos ir 7 periodiniai leidiniai su lietuviškomis anotacijomis) ir suvestinė pagalbinė rodyklė.

Įvertinti apžvelgtus „Knygų leidybos pradmenis“ Lietuvos skaitytojų požiūriu nėra lengva. Autorius savo darbą skiria kosmopolitiniam pradedančiam ir, matyt, palyginti menko ekonominio ir kultūrinio lygio sąlygomis dirbančiam leidėjui. Dėl to rašymo stilius čia supaprastintas, o kartais net primityvus; kartotinai aiškinami visiems žinomi dalykai. Pradedantys Lietuvos leidėjai čia neras išsamesnės informacijos apie efektyviausius teksto rinkimo ir spausdinimo būdus, naujausią spausdinimo techniką, vieno ar kito spaudos būdo privalumus ne tik ekonominiu, bet ir knygos kokybės požiūriu. Manau, kad išverstasis leidinys, kaip mokomoji knyga, gali būti naudingas kitų su knyga susijusių profesijų žmonėms – knygotyrintinkams, bibliotekininkams, knygynų darbuotojams. Todėl svarbi joje vartojamų terminų problema. Apskritai pažymėtina, kad specialūs terminai čia atitinka mūsų knygotyroje vartojamus terminus. Kiek neįprastas atrodo „dizainerio“ terminas, bet jis galėtų būti priimtinas. Vis dėlto negalima sutikti su vertėjo pateiktu „tulinio lapo“ terminu, nors jis mūsų spaudoje dar pasitaiko. Turime mes tik „antraštę“, o ne „titulą“, tad ir būti tegali vien „antraštinis lapas“.

Neaišku, ar originale, ar tik vertime painiojamos dvi sąvokos: „knygų leidybos rūšys“ ir „leidinių rūšys“. Informacinės knygos, techninės ir mokslinės knygos yra leidinių rūšys, o tų rūšių knygos gali būti parengtos ir išleistos įvairiais leidybos būdais (poligrafine, operatyviaja, kompiuterine spauda ir pan.).

Aptariamoji knyga, kaip ir dera tokio turinio ir paskirties leidiniui, skoningai rubrikuota, aiškus ir lengvai skaitomas jos šriftas, geras popierius. Taigi knygos poligrafinė išvaizda gali būti kokybės pavyzdys.